

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію **Коменди Ольги Іванівни**
«УНІВЕРСАЛЬНА ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво

Універсальна творча особистість – феномен, що набуває все більшого значення в сучасному мистецтві. Це зумовлено, зокрема, умовами постіндустріального інформаційного суспільства, в якому активне використання цифрових технологій змушує митця виконувати у щоденній практиці найрізноманітніші творчі й технологічні функції. До того ж, – подібна ситуація є результатом усвідомлення суспільного значення особистості, її індивідуальної присутності у досягненні результатів у найрізноманітніших сучасних культурних практиках.

Проектуючи проблематику універсальної творчої особистості в сферу української музичної культури та шукаючи відповіді на часом болісні питання, пов'язані з викликами сучасності, дисертантка концентрує увагу на мало дослідженому, проте найбільш результативному феномені універсальної творчої особистості – *діяльнісному універсалізмі*, розглянутому в аспекті «усвідомлення міри художніх узагальнень, смислової всеохопності художніх концепцій та значною мірою творчого обдарування» (с. 18). Отже, центром роботи стає розробка *діялісної теорії універсальної творчої особистості* та обґрунтування її значущості як методологічного інструменту пізнання закономірностей історичного розвитку української музичної культури, з акцентом її сучасних процесів. При цьому, дисертантка спирається на методологічні виміри не лише музикознавства, але й мистецтвознавства, культурології та психології. Розглянута в подібному ракурсі дисертація Ольги Коменди, що засвідчує її звернення до не розкритих до кінця, проте важливих і актуальних аспектів національного культуротворчого процесу, безумовно, заслуговує на усіляку підтримку.

Дисертацію розпочинає традиційний розділ, у якому розглянуто місце зазначеної проблематики в музикознавстві, культурології, філософії та психології, проаналізовано відомі теорії особистості крізь призму завдань типології діяльнісного універсалізму та здійснено обґрунтування головного методу дослідження. Проведений аналіз схиляє авторку до висновку щодо «недостатності розробки даної проблематики в українській музичній культурі, недосконалості існуючої методології та необхідності залучення нових ресурсів для вирішення поставлених завдань» (с. 58).

Серед методів дослідження Ольга Коенда обирає *діяльнісну теорію особистості* О. Леонт'єва, за її поясненням, це обумовлено особливою увагою російського психолога до мотивацій осмислення видів і форм діяльності особистості у діахронній та синхронній нерозривності. Ключовим положенням її роботи стає визначення універсальної творчої особистості, за умов одночасного поєднання в ній не менше трьох видів діяльності, серед яких переважно, присутні – провідна та допоміжна. В музичній культурі Нового Часу дисертантка розробляє типологію універсальної творчої особистості – комплекс типів із домінуванням провідної діяльності (*універсал* -композитор, -виконавець, -музикознавець, -громадський діяч, -педагог) та *класичний універсал*, визначений рівновагою всіх видів діяльності.

У наступному розділі дисертації поняття універсальної творчої особистості аналізується в історичному аспекті, в музичних культурах Стародавнього Світу, Середньовіччя, Ренесансу, Бароко, Класицизму, в національних музичних культурах доби Романтизму, ХХ століття та сучасності.

Осмислюючи витоки діяльнісного універсалізму на ранніх стадіях розвитку суспільства і в добу Середньовіччя О. Коенда робить висновок про їх прикладний та синкретичний характер та прояви на різних рівнях, зокрема, на рівні комунікації (с. 100). Натомість специфічну ознаку діяльнісного універсалізму ренесансної особистості виявляє домінування виконавства, а також органічна взаємодія музичних і позамузичних видів діяльності.

Універсалізм українських композиторів пізнішої доби, зокрема, Максима Березовського, Артемія Веделя, Дмитра Бортнянського – співаків, капелмейстерів, викладачів, клавесиністів тощо містить виразні ознаки типологічної норми ренесансних музикантів (с. 104–105). Відзначаючи перехідний характер діяльнісного універсалізму в музичній культурі XVII–XVIII століть, авторка справедливо зауважує особливу роль у його формуванні утворення жанру опери. Водночас, дисертантка наголошує на зміні парадигми універсальної творчої особистості, що відбулася в Новому Часі і була зумовлена відчутною прегоративою композиторської діяльності.

Підтвердженням гіпотези динамічного розвитку феномену універсальної творчої особистості стали результати порівняння структур універсалізму Й. С. Баха, Ф. Г. Генделя, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, які завершили еволюцію універсальної творчої особистості як екстенсивного полідіяльного універсала-майстра – до діяльнісного універсалізму універсала-творця, що передбачили кореляції між собою провідних і допоміжних видів діяльності та враховуючи поворотні події творчого шляху, пов'язані зі зміною ієрархії видів діяльності в цілісній системі. Діяльнісно-структурні моделі цілого ряду найпоказовіших музикантів-універсалів XIX–XX століть авторка, вирізняючи в їх творчості іманентні показники, зводить до стислих текстових пояснень та навіть графічного зображення підсумків своїх досліджень типологічних проявів універсальної творчої особистості щодо європейської музичної культури цього періоду. О. Коменда робить ряд спостережень та узагальнень. Приміром про те, що розповсюдженість типів *універсала-композитора та класичного універсала* в європейській музичній культурі відрізняється від української музичної культури, де чільне місце відведено типу *універсала-громадського діяча*; демонструючи перевагу чотири- і п'ятидіяльнісних структур універсалізму та різних видів розвитку універсалізму особистості, – накопичувального, сходиного (може, пощаблевого, або поступеневого?), замінювального (може краще, змінного?), дуально структурованого тощо.

У третьому розділі дисертації, у продовження розгляду еволюції заявленої проблематики в культурно-історичному аспекті, структурно-типологічні ознаки універсальної творчої особистості розглянуто у просторі національного культуротворчого процесу. Зокрема, відзначено особливу значущість універсальної творчої особистості на етапі становлення української музичної культури та зростання її потенціалу в періоди інтенсивного утвердження національної ідеї.

Значне місце відведено дослідженню універсальної творчої особистості засновника української національної композиторської школи М. Лисенка, де виокремлено особливе значення присутності в структурі особистості митця різних видів професійної діяльності. Особливу увагу приділено визначенню в діяльності композитора закономірних зв'язків між різними видами його діяльності. При цьому, дослідниця наголошує, що провідною для М. Лисенка була не композиторська, як прийнято вважати, а музично-громадська діяльність, аргументуючи це зізнанням митця про бажання «присвятити себе роботі на користь вітчизни» (с. 228). Як на мене, то у наведеній авторкою типології універсальної творчої особистості до переліку типів музичної професійної діяльності митця-універсала (композитор, виконавець, музикознавець, педагог) не слід «прив'язувати» амплуа громадський діяч. Щодо М. Лисенка, то також йдеться не стільки про ще один тип діяльності, скільки про громадянську позицію композитора-патріота, що визначала спрямування його всієї життєдіяльності та, відповідно, всіх складових поняття митець-універсал. Тому, все ж залишимо в діяльнісному універсалізмі Миколи Лисенка провідним саме композиторську діяльність, спрямовану на вирішення державницьких питань утвердження української незалежності. Про історичне значення його творчості, про утвердження композитором національної музичної мови, якою і сьогодні він звертається своїми творами до нас, дисертантка прекрасно виклала у четвертому розділі дисертації, в якому розглядає багатогранну діяльність сучасного митця-універсала композитора Олександра Козаренка.

Розглядаючи феномен діяльнісного універсалізму в музичній культурі Наддніпрянської України (3.2), і зокрема, на прикладі універсальної творчої особистості К. Стеценка, О. Коменді вдається здійснити важливі спостереження та узагальнення щодо явища індивідуального діяльнісного стилю.

Те саме стосується й осмислення діяльності універсальної творчої особистості Станіслава Людкевича – композитора, фольклориста, музикознавця-науковця, педагога, хорового диригента, організатора різних форм професійного музичного життя в Західній Україні. При цьому, ядром системи його діяльності виступає поезія Т. Шевченка, до якої С. Людкевич активно звертається в процесі наукових досліджень, композиторської та виконавської творчості, організаційно-громадської діяльності. Однак, не применшуючи значення Станіслава Людкевича в розбудові на західно-українських землях професійної національної музичної школи, його ім'я породжують в нашій пам'яті «Кавказ», «Заповіт» та інші його твори.

Запропонований О. Комендою діялісно-структурний метод дослідження універсальної творчої особистості полягає у передбаченні співставлення творчих задумів митця з можливістю чи неможливістю їх реалізації, із врахуванням гнучкої зміни векторів розвитку особистості, зумовленої як внутрішніми потребами, так і зовнішніми обставинами, суперечливістю самооцінки та рядом інших факторів життєво-творчої біографії. Запропонований діялісно-структурний метод дає змогу, уникаючи поширених кліше вікової переодізації творчості митця, з'ясувати неповторність розвитку кожної особистості залученого до роботи універсала.

Типологічну схожість, або контраст універсальних творчих особистостей в українській музичній культурі дослідниця демонструє парними творчими портретами: «Федір Якименко та Яків Степовий», «Болеслав Яворський та Микола Рославець», «Пилип Козицький та Михайло Вериківський», «Віктор Косенко та Борис Лятошинський», «Сидір Воробкевич та Анатоль Вахнянин». Надалі подібні зв'язки демонструються на прикладі порівняння культуротворчих функцій універсалізму в творчості М. Скорика і

Б. Лятошинського, В. Косенка і Ф. Шопена (с. 266), галицьких і наддніпрянських композиторів. Достатньо точно охарактеризовано аналогії та відмінності у розгляді творчих біографій відомих композиторів. Результати аналізу універсальних творчих особистостей демонструють суттєву різницю у творчих результатах, виражену різними типами універсалізму. Однак, з першого погляду не зовсім зрозуміло, на яких підставах авторка формує ці парні медальйони композиторів.

Розгорнутий, вже згадуваний заключний розділ дисертації Ольги Коменди «Олександр Козаренко: індивідуально-творчі параметри універсальної творчої особистості» – творчий портрет нашого сучасника, яскравого «класичного універсала» – піаніста, композитора, музикознавця, педагога, музично-громадського діяча. У процесі аналізу провідних видів творчої діяльності митця визначено і охарактеризовано індивідуально-творчі параметри його універсальної композиторської особистості – знакову інтерпретацію тексту, національну тематику творчості, вокальність художнього мислення, децентралізацію текстових структур, театралізацію художніх концепцій, різні форми синтезу, а також особливості динаміки розвитку цих параметрів.

Розділ сприймається як жива ілюстрація основних положень роботи, розгорнуте біографічному есе, в якому особистісні дані композитора щільно пов'язані із науковою проблематикою дисертації. Розглянуто вирішальну роль виконавства в ранньому періоді творчості митця, пріоритети композиції в діяльності 1994–2008 років, музикознавства в 1999–2014 роках та композиторсько-музикознавчий дуалізм 1999–2008 років.

Окремо розглянуто жанрово-стильову панораму творчості композитора, що охоплює *камерні* опуси, для яких є властивими невеликі виконавські склади та обсяг, гранична індивідуалізація та інтелектуалізація образного змісту, *театральну* творчість, позначену великими виконавськими складами та обсягом, орієнтацією на широку аудиторію, втіленням синтезу на інтонаційному, стильовому, композиційному рівнях та *духовні жанри*, у яких органічно поєдналися ознаки акапельної церковно-обрядової літургіки та мону-

ментальність світських вокально-інструментальних ораторіальних форм (підрозділ 4.1.2).

Ольга Коменда достатньо аргументовано стверджує, що «поява в українській музичній культурі кінця ХХ початку ХХІ століття феномену Козаренка сформувався в результаті «впливу Лисенкового генія», що індивідуально-творчі параметри універсальної творчої особистості О. Козаренка, «акумулюють спільні для всіх видів творчої активності митця художні ідеї та закономірності», що «найвищий ступінь індивідуально-творчої неповторності універсальної творчої особистості О. Козаренка забезпечується рівнем театралізації художніх концепцій» тощо (с. 379).

У Висновках підтверджується наукова новизна отриманих результатів дисертації, присвяченої створенню діяльній теорії універсальної творчої особистості на матеріалі української музичної культури.

Позитивно оцінюючи новаторський характер дисертації Ольги Коменди «Універсальна творча особистість в українській музичній культурі», присвяченій проблематиці ще далеко не вичерпно розробленій в українському музикознавстві, дозволю задати авторці ще кілька запитань.

1. Наскільки принциповою є різниця понять творча особистість та творча індивідуальність?
2. Чим пояснюються критерії відбору представлених у дисертації універсальних творчих особистостей?
3. Чому в характеристиці творчої особистості О. Козаренка не враховано його педагогічну та організаційно-менеджерську діяльність (зокрема, організацію та проведення в Коломиї щорічних (вже понад 30!) фестивалів пам'яті Анатолія Кос-Анатольського)?
4. У роботі, в контексті осмислення універсальних творчих особистостей Бориса Лятошинського та Мирослава Скорика йдеться про згортання ролі універсалізму в національному культуротворчому процесі у зв'язку із завершенням на цьому етапі виконання покладених на нього завдань (с. 312), то ж

якою ви бачите роль універсальної творчої особистості в подальшому розвитку української музичної культури?

5. Чи запримітили ви в особі композитора Олександра Козаренка, творчості якого ви присвятили монографію, ознаки універсальної творчої особистості іншого, нового зразка?

На завершення зазначаю, що дисертація Ольги Коменди пройшла належну апробацію у формі виступів на конференціях, її основні положення оприлюднені в необхідній кількості відповідних публікацій та монографії «Олександр Козаренко – піаніст, композитор, музикознавець». Текст автореферату відповідає змісту дисертації. Таким чином, дисертація «Універсальна творча особистість в українській музичній культурі», подана на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво, відповідає усім необхідним вимогам МОН України, а її автор Коменда Ольга Іванівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства.

Доктор мистецтвознавства, професор,
член-кореспондент Національної академії мистецтв України,
професор кафедри музичного виховання
Київського національного університету театру,
кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого

Терещенко Алла Костянтинівна

Підпис *Терещенко А.*
ЗАСВІДЧУЮ

Науково-педагогічної роботи
= Р. В. Русаєв